

SOSYOLOJİ ÜSTÜNE*

Recep ERTÜRK**

Sosyolojinin öneminin kalmadığı, sosyoloji bilimine gerek olmadığı tartışmalarının Batı'daki önemli sosyoloji otoriteleri ve merkezlerince dile getirilmeye başlandığı ve bunun ne anlama geldiğini düşünmeden ülkemizde de yandaş bulunduğu dönemdeyiz. Mevcut yaşam ve sorunları ancak sosyoloji bilimi ile kavranabilir. Onun bir adım daha ileriye götürülmesi ve bütün insanlığı kapsar bir yaşam kurulabilmesi de öncelikle sosyoloji aracılığı ile mümkündür.

Sosyoloji, toplum olaylarını anlama ve açıklama çabasıdır. Bu kısa tanımla birlikte hatırlamamız gereken sosyoloji öğrenimine başlarken bu bilimin adının, biri Latince diğeri Grekçe iki sözcüğün birleşiminden oluştuğudur. (Socio ve Logos- toplum ve bilim) Bu ilk bilgileri hatırlarken birkaç noktanın daha altını çizmek yararlı olacaktır. Sosyoloji diğeri bir çok bilimin oldukça eski tarihine karşılık 19. yüzyıl ortalarında ortaya çıkmış, üniversitelerde kürsü olarak yer alışı ise 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında gerçekleşmiş bir bilimdir. Sosyolojinin bir diğeri özelliği söz konusu dönemde ve kıta Avrupa'sında ortaya çıkmış olmasıdır. Bu ilk hatırlatmaların hafızamızdaki kimi bilgileri tazelediğini de görürüz. 19. yüzyılın Fransız Devrimi ile başladığı, bunu başka devrimlerin izlediği, Avrupa'nın yükselişinin doruğunda olmasına karşılık en geniş halk ayaklanmalarının da bu dönem Avrupa'sında görüldüğü, yine sosyolojiye de kimi yazarlarca "Fransız devriminin çocuğu" dendiğini hatırlarız. Sosyoloji böyle bir dönemde ortaya çıkmış bir bilimdir. O öncelikle halk kitlelerinin aktif ve geniş rol aldığı bir toplumsal devrimin çocuğudur. Büyük ölçüde önemini ve niteliklerini buna bağlı kazanmıştır. Günümüzde Batılı sosyoloji otoriteleri ve merkezleri, kurulu Batı düzenini sarsacak bir

* Bu metin, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Bakırköy Şubesi'nde 25.04.2003 tarihinde sunulmuştur.

** Yrd. Doç. Dr., İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü.

toplumsal dönüşüm istememeleri nedeniyle sosyolojinin önemini azaltma gayreti içinde olmalılar. Aksi takdirde toplum sorunlarını ve toplumun kendisini kavramanın ve daha da öteye ona yön vermenin bilim düzeyindeki en son temsilcisi sosyolojiye bu şekilde sırt çevirmemeleri, bilim alanının konularını bulandırmamaları gerekirdi.

Sosyolojinin ilk kurucuları, kendilerinden önce var olan ve kendi dönemlerine değin belli bir süreklilik içinde gelen Batı düşüncesinden etkilenmiş, bu düşüncenin ürünü yazarlardır. Ancak aynı zamanda ona yeni bir biçim ve içerik kazandırmış ona yön vermiş yazarlardır. Sosyolojinin doğuşundan 20. yüzyılın tamamlanmasına değin de bu etkinlikleri sürmüştür.

Dikkat çekilmesi gereken bir nokta, “toplumun bilimi” ya da Türkçe karşılık olarak “toplumbilim” olan bu alanın niye o kadar geç, insanlık tarihinin onbinlerce yıllık gelişimi göz önüne alınırsa ancak 19. yüzyılda doğduğudur. Toplum konusu, toplum sorunları ve toplumla ilgili diğer sorular sosyolojinin doğuşuna kadar hangi bilimlerin konusu idi? Elbette ilk akla gelen tarihtir. Tarih, çok eski çağlardan beri var olan bir bilimdir. Günümüzde de önemini yitirmiş değildir. Buna karşılık yeni bir bilimin varlığına niçin gerek duyulmuştur. İkincisi doğuşundan iki yüzyıl sonra bu bilime artık gerek duyulmadığının ilanı neyi ifade etmektedir. Bu sorulara bir cevap verme çabası içinde konuyu ele alalım.

Belirttiğimiz gibi sosyoloji 19. yüzyılda Avrupa’da doğmuş bir bilimdir. Diğer bir deyişle sosyoloji, belli tarihsel koşullarda ve belli bir alanda doğmuştur. Elbette en azından bu nedenle doğduğu zamanın ve alanın koşullarının sorunları ile ilgili idi. O devrimler Avrupa’sının halk kitleleri, unsuru oldukları toplum yaşamına yön verme iddiası ile belli eylemlere girişmişler, girişilen eylemlerin geniş kesimlerin bilinci olması çabası sosyolojiyi doğurmuştur. Unutulmamalı sosyoloji ile birlikte ve hemen hemen aynı dönemde bir başka düşünce daha geleneksel “ütopik” niteliklerini yitirerek “bilimsel” olma iddiası ile kendisini yeniden tanımlama yoluna gidecektir. Bu aynı zamanda Batı’da bilim temelinde iki ayrı arayışı ve 20. yüzyılın sonuna değin sürecek ikili süreci ortaya çıkarmıştır. 20. yüzyılın sonu geldiğinde ise sosyolojiden vazgeçmemiz öğütlenmeye başlanmıştır.

Sosyoloji hangi koşulların ürünüydü? Belirtmek gerekirse sosyoloji öncelikle 19. yüzyılda tarihe ya da toplum yaşamının alacağı biçime yön verme iddiası taşıyan ve “eski rejim”e eleştirel bir tutum alan ve bu amaçla toplumu yeniden biçimlendirme iddiası taşıyan toplum kesimlerinin çaba ve arayışlarının bir ürünü idi. Fransız devrimi ile ilişkisi de bu nedenle önemliydi. Fransız devrimi, öncelikle gelişmelerin dışında kalmış kıta Avrupa’sının tıkanan üstyapısal kurumlarının tasfiyesi idi. İkincisi, Fransız devrimi, yeni bir dünya görüşü temelinde dünyaya yeni biçim verilmesi amacıyla kurulu ilişkileri tartışmaya açma çabasıydı. O nedenle Fransız devrimi kadroları bir anda birden çok şeyi yapmak zorunda hissedecekler kendilerini. İlki, kıta Avrupa’sının yeniden biçimlenme girişimi ve İngiltere’ye karşı tutum alınması. İkincisi, geleneksel dünya görüşü çerçevesi ve geleneksel kavrayış öğretisinin sahibi kiliseye ve onunla ortaklık temelinde ülkeyi yöneten kralcı kadrolara. Fransız devrimcilerinin bu konuda neler yaptıklarını biliyoruz. Geleneksel kilise ve öğretisi de eski rejimle ortaklığı yanında günün sorunlarını çözmede acze düşmesi nedeniyle Fransız devriminin temel hedefleri arasında yer alacak. Laiklik Fransız devriminin en temel niteliklerinden birisi olacaktır.

Gelişmelerin eski çerçevenin kavrayışı içine sığmaması nedeniyle yeni bir çerçeve temelinde olayların yeni baştan ele alınıp anlaşılması çabası da karşımıza sosyoloji bilimi olarak çıkacaktır. O nedenle sosyoloji doğuş döneminde olumlu düşünce ile ilişkili, onun temelinde ve ona bağlı bir kavrayış getirecektir. Sosyolojinin kurucusu olarak adlandırılan Auguste Comte’un aynı zamanda “pozitif felsefe”nin de kurucusu olduğu unutulmamalıdır. Yine Comte, öğretisini “yeni hıristiyanlık” adı altında dini bir kimliğe de büründürmek istese de bu konuda başarılı olamayacaktır. Ancak pozitif felsefe ve bu felsefe temelinde ortaya çıkan bilimin kurucusu olmakla yetinmek zorunda kalacaktır.

Sosyoloji daha doğuş döneminde Batı’daki tartışmalara bağlı olarak iki farklı eğilime yönelince, eğilimlerden birisi, öğretisinin niteliğine ve bu öğretinin içindeki gelişmelere de bağlı olarak sosyolojinin dışında tanımlanacak, eğilimlerden diğeri, Batı’da üniversitelerde bilim niteliğine bağlı olarak kürsülere kavuşurken, öbür öğreti bunun dışında kalacaktır. Daha ilerde de Rusya’da sosyalizm kurulduğunda bu kez “marksizm-leninizm” temel öğretisi olarak kendisi üstüne soru sorulmasına izin vermeye yanaşmadığı için, bu ülkede uzun zaman sosyoloji olmayacak, ya da sosyoloji adı altında söz konusu

öğretinin yaygınlaştırılması çabasını göreceğiz. Kıta Avrupa'sında ise her iki eğilimin birlikte bulunmasına izin verilirken, biri yalnızca toplum kesitleri içinde, diğeri de büyük ölçüde üniversitelerde bulunacak. Yalnızca Rus devrimine eleştirel tutumlar Batı üniversitesi içinde yer alacak. Günümüzde de 20. yüzyıl Batı düşüncesinin önemli yazar ve düşünürleri de büyük ölçüde bu çerçevenin içinde yer alanlar olacaktır. Hitler'in ne varsa süpürmesi ardından bu eğilimler kıta Avrupa'sını terk etmek zorunda kalacaklar. Esas önemlerini 2. Dünya Savaşı sonrasında kazanacaklar. Elbette aklınıza hemen geleceği gibi Frankfurt Okulu ve "yeni sol" bu çerçeve içinde yer alacak.

20. yüzyıla sosyoloji Batı düşüncesindeki bölünmelerin toplumsal bir temele sahip olmaları çerçevesi içinde bu temel nitelikler içinde girecek. Belirtelim, kronolojik tarihleme dışında 20. yüzyıl, Rus devrimi ile başlayıp, yine bu devrimin tasfiye edilmesi ile sona eren tarihsel dönemin adıdır. Diğer yüzyıllarla aynı süre olsa da 20. yüzyıl, ünlü bir tarihçinin, Eric Hobsbawm'ın kitabına başlık olarak verdiği gibi "en kısa yüzyıl" olarak geçecek. 20. yüzyıl, sosyolojinin doğuş döneminden farklı olarak yeni nitelikler kazandığı bir tarihsel dönemdir. 19. yüzyılda sosyoloji hem "eski rejim"le hem de kendisine "bilimsel" nitelik bahşeden sosyalizmle mücadele temelinde kendisini var ederken, 20. yüzyılda, bu yüzyılın niteliklerine ve gereklerine bağlı olarak yeni nitelikler kazanacak. Bu çerçevede kuruluş dönemindeki denli kilise ile uğraşmadığına, aksine din olayını anlamlandırma çabalarına tanık olacağız. Hatırlanacağı gibi kuruluş döneminde Auguste Comte kendi peygamberliğinde "yeni hıristiyanlık"tan söz ederken, Marx dinin kitleler için afyon olduğunu söylüyordu. 20. yüzyılda ise sosyoloji yeni toplum sorunlarına bağlı olarak yeni nitelikler kazanacaktır. 20. yüzyılda sosyolojinin kazandığı niteliklerden birisi, toplum sorunlarına ve onları çözmek amaçlı tutumlara bağlı olarak daha alt dallara ayrılmasıdır. Bu uygulamaya dönük yeni alanların sosyoloji içinde yer almasını sağlamıştır. Sonradan Wallerstein'in "birçokları farkına varmadan istihbarat örgütlerine hizmet etti" dediği şey büyük ölçüde bu uygulama alanlarında ve saha araştırmalarında karşımıza çıkacaktır. Ancak sadece bu söylendiği şekilde değil, 20. yüzyıl içinde Batı düzeninin yeniden kurumlaşmasında, kentten kıra, endüstriden tarıma, sanattan edebiyata, tüketim ve pazar araştırmalarına kadar birçok alanda sosyolojiden yararlanılacak, bu amaçla sosyolojinin alt dallarından söz edilecektir. Bununla birlikte Batı'da

sosyoloji 20. yüzyıl içinde kendi temelini de sorgulamaktan geri durmayacak, ancak hiçbir şekilde de doğduğu dönemim sorunlarını ve buna bağlı kazandığı nitelikleri terk etmeye yanaşmayacaktır. Bunun en açık kanıtı 20. yüzyılın sonuna gelindiğinde sorunu temelden ve yeni baştan ele almak yerine sosyolojiden vazgeçmek seçildiği görülecektir.

Bu hatırlatmalar çerçevesinde konumuza yönelik yeni sorular sormak gerekmektedir. İlk olarak sosyoloji toplumun binlerce yıllık tarihine karşılık niye 19. yüzyılda ve niye Avrupa'da doğmuştur. İkinci bir nokta, toplumun bilimsel olarak ele alınışı tam olarak neyi ifade etmekteydi. İlkine kısaca değinmiştik. 19. yüzyılda ortaya çıkan yeni bir durum vardı. Bu yeni durum, daha önce tarihte görülmedik nitelikler taşıyordu. Ve özellikle de bu yüzyıla gelinceye değin, Batı'da geleneksel bilim anlayışının dışında, daha çok da fizik ve doğa bilimleri temelinde bir bilim anlayışı gelişmişti. Bu yeni bilimlerin temeli de büyük ölçüde Newton mekaniği ile ilişkilidir. Hepimizin bildiği, Newton'un ünlü sözü aynı zamanda modern bilimlerin de temelini oluşturmuştu. Batı'da modern bilimler, büyük ölçüde de geleneksel bilim anlayışına karşı ve onun kurumlarının dışında gelişmişlerdir. Bu aynı zamanda geleneksel toplum örgütlenmesi ve düzeninin de dışında mümkün olmuştur. O nedenle yeni bilimlerin en temel niteliği en başta geleneksel Batı kimliği ve öğretisi olan Hıristiyanlığa karşı bir tutum almayı gerektirmiştir. Dünyanın düz olduğunu söyleyen Hıristiyanlık öğretilerine karşılık, yuvarlak olduğu iddiası ve bunun kanıtlanışından başlayarak bütün gelişmeler, toplum yaşamının da elbette geleneksel öğreti içinde değil, yeni bilimsel yaklaşım temelinde yeniden kavranmasını gerektirmiştir. Sosyoloji doğuş döneminde büyük ölçüde bu çabanın ürünlerinden yararlandığı gibi kendisi de bu çaba içinde oluşmuştur. Ancak Batı toplumunun bilinen nitelikleri nedeniyle de yeni bilim anlayışı temelinde toplumu kavrayış belli sınırlılığı aşmayacaktır. İnsanlığın serüveninin bütünüyle kavranması değil, Batı toplumunun kendi serüveninin kavranması ve bu çerçeve içinde yeni bir Batı bilinci oluşturulması ile sınırlı kalacaktır. Yine İngiliz Sosyolojisi, Alman Sosyolojisi, Fransız Sosyolojisi gibi belli başlı ana eğilimler de başlangıçta kıta Avrupa temelli kavrayışın yerini alacaktır. Ortak bir kavrayış korunmasına rağmen, bu ortaklığın (Avrupalılığın) temelinde Batı'daki ana eğilimler, kendi yönelim ve özelliklerini de kazanacaklardır. Bugün de Avrupalılığın, bir coğrafya değil, bir kültür ve değerler sistemi olduğu

özellikle kıta dışındaki Batılı ve Batı adına söz söylemek iddiası taşıyan çevrelerde sıklıkla dile gelen bir konudur. Sosyoloji, 19. yüzyılda yükselen, buna karşılık ağır toplum sorunları nedeniyle çalkantılar içinde olan Batı toplumunun kavrayışının bilgisi olduğu gibi, yeni Batı bilincinin modern zamanlardaki Batı bilincinin de temelini oluşturacaktır.

Bu çerçevede Batı içindeki belli başlı eğilim ve akımlar da aynı zamanda Batı toplumundaki, bölünmelerin, farklılaşmaların ve yeni arayışların ifadesi olarak da karşımıza çıkacaktır. Ortaya çıkan sosyoloji akımlarını ve anlayışlarını da bu şekilde okumak gerekmektedir. Başlangıçta sosyoloji, geleneksel kavrayışa eleştirel duruşu ve bunu kanıtlanabilir bilgilerle destekleme ve geleneksel bilim anlayışını eleştirerek kendi kavrayışını temellendirmede pozitif bilim anlayışına dayanmıştır. Bunun dışındaki eğilimler başarılı olmadığı gibi, yeni bilim anlayışını açacak bir çerçeve de ortaya koyamamışlardır. Daha da öteye Batı'da sosyolojinin kurucuları, yeni bir bilime alan açma çabaları içinde belli bir bilimler sınıflaması da ortaya koymuşlardır. Bu hem bütün bilimlerin bilimi, aynı zamanda öbür tüm bilimlerden yararlanan bir bilim ve daha da öteye o bilimlere yol açıcı nitelikleri belirtilmek istenen bir bilimdir. Bu çabalar, belirtmek gerekirse diğer bilimlere eleştirel bir yaklaşımı ifade ettikleri gibi, o bilimlerin temeli olan çerçeveye de itiraz etmişlerdir. Toplumların gelişiminin izlediği çizgi, bu çizgide geline noktaya verilen önem ve buradan kalkarak da yeryüzünün bütün insanlığına yön verme arayışına bir temel bulma çabası sosyoloji biliminin en temel uğraşlarını oluşturacaktır.

Bu çabada başarılı oldukları da ortadadır. Bütün 20. yüzyıla ve günümüze damgasını vuran gelişmelerin temelini Batı yönlendirmiştir. 20. yüzyıl sona erdiğinde ise artık sorunları bir bilim temelinde kavrama gereğini önemsemeyecek noktaya gelmeleri nedeniyle iptaller ve dayatmalar karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde yaşananlar da büyük ölçüde bunların ifadesi olarak görülmelidir. Tam da bu noktada sosyolojinin meşruiyetinin kalmadığı, sosyolojinin meşruiyetini yitirdiği, birçok başka alanın da toplumla ilgili çeşitli bilgilere ulaşabildiği ve o eski disiplinler arası ayrımların şimdi bulunmadığı ve nihayetinde de sosyolojiye gerek kalmadığı dile getirilmeye başlanacaktır.

Bunları değerlendirmeden önce sosyoloji biliminin ülkemize gelişi, geldiğinden günümüze gelişimi ve ülkemiz toplum yaşamındaki etkisi üstüne birkaç noktayı hatırlamak yararlı olacaktır. Batı'da 19. yüzyılda ortaya çıkan

sosyolojinin erken dönemlerinden başlayarak ülkemizde de izleyicileri bulunmaktadır. Ancak üniversitede kürsü olarak kuruluşu bir toplumsal olayla ilişkili olarak ortaya çıkacaktır. Tam bu noktada bir olayı hatırlamanın yeridir. 19. yüzyılda ülkemizde Batı tarzı okullar açılmaktadır. Mühendislikler, Harbiye, Mülkiye, Tıbbiye vd okullar bu dönemde Batı örneğine göre ve Batı'dan öğreticiler getirilerek kurulmaktadır. Bu işler yapılırken de yöneticiler büyük ölçüde Batı'daki ders kitaplarını aynen alıp okutmayı seçmişlerdir. Hatta bazılarının öğretim dilleri bile Fransızcadır başlangıçta. Bu alınan ders kitapları ile ilgili olarak, Tıbbiye için söz gelişi bir anatomi, ya da Harbiye için mesleki ve teknik kitaplar aynen alınıp okutulacak ve bir sorun çıkmayacaktır. Ancak tarih dersinin nasıl okutulacağı konusunda sorun çıkacak, anatomi, mühendislik, savaş teknikleri dersleri için hiçbir sorunla karşılaşılmazken, Batı tarih kitaplarını okutmanın mümkün görülmemesi nedeniyle, zamanın Harp Okulları Komutanı Şıpa Kahramanı Süleyman Paşa kendisi tarih kitabı yazmak zorunda kalacaktır. Batı tarih kitaplarının Türkiye'de okutulmasının mümkün olmaması nedeniyle böyle bir yola başvurulacaktır.

Buna karşılık, dönemin yenileşme anlayışı içinde özellikle de Batı'da modern zamanlarda ortaya çıkmış bilimlerin bütünü sonuçları ile aktarılacaktır. Ohannes Efendi'nin ilmi servet dersleri, Ahmet Şuayıp'ın okuttuğu sosyoloji dersleri bunların hemen akla gelen örnekleridir. Ancak bu derslerin ne o zaman, ne daha sonra ne de günümüzde bir yankısı-etkisi olduğunu söylemek zordur. İktisat, sonradan sadece ders olmaktan çıkarak bir fakültenin adı ve öğretim programı olmasına karşılık, Türkiye hem hiçbir zaman iktisadi sorunları olmayan bir ülke görüntüsü vermeyecektir, ayrıca bugün bilinen, tanınan bir iktisat kuramcımız olduğundan da söz etmekte güçlük vardır. Toplumca tanınan iktisatçılarımızın da kuramları ve görüşlerinin önemleri nedeniyle değil, aksine uygulanması istenilen reçetelerin tanıtıcısı, övücüsü olmaları nedeniyle adları bilinmektedir. 1908'de ortaya çıkan toplum gelişmelerine bağlı olarak ülkemizde sosyoloji üniversitede kürsü olarak yer aldığı gibi, 1908 gelişmelerini hazırlayan kadrolar içindeki bölünmeye bağlı olarak da ülkemizde sosyolojide iki akım ortaya çıkacaktır. Yine bu iki akım birbirlerine karşıt nitelikler taşıyacaktır başlangıçta. Aynı zamanda Osmanlı'nın son dönemindeki çekişmenin de düşünsel temeli bu iki akıma bağlı olarak ortaya çıkacaktır. Tek tek örnek göstermenin gereği elbette yok. Ancak bir iki noktayı hatırlatalım.

Akımlardan birisinin Çanakkale Savaşları'nda direnilip telef olunmaması gerektiğini söylemek gibi topluma ters yönelimlerin savunuculuğu içinde olduğunu biliyoruz. Yine Mütareke İstanbul'undaki etkinliklerini de. Diğer akım ise hem dönemin iktidar partisinin ideolojisini oluşturacak hem de ülkemiz üniversitelerinde ilk sosyoloji kürsüsünün kurucusu olacaktır. Burada sözünü ettiğimiz Sabahattin Bey ve Ziya Gökalp, ülkemizin hem ilk iki sosyologu, hem de ülkemizde siyasi çekişmelere dayanak oluşturan düşüncelerin ilk sahipleri olmak özelliğini taşıyacaklardır. Sabahattin Bey, Cumhuriyet ilan edilince Hanedan'la akrabalığı nedeniyle yurt dışına çıkacak, ancak bu çıkış onun sosyoloji ile uğraşının da sonunu getirecektir. Türkiye'yi terk ettikten sonra çeyrek yüzyıla yakın yurt dışında yaşamasına karşılık bu dönem içinde tek satır yazmış değildir. Eserleri olarak bildiğimiz metinler, İttihat Terakki Partisi'ne yazdığı mektuplar ve 1913'te yazıldığı belirtilip, Mütareke İstanbul'unda yayınlanan "Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?" adlı çalışmasıdır.

Buna karşılık Ziya Gökalp, I. Dünya Savaşı içinde sorumluluk üstlenmesine, savaş sonrasında Malta'ya sürgün edilmesine karşılık, yeni dönemde de görüşleri en fazla önemsenen kişi olacaktır. Ne derece doğrudur ayrı bir konu ancak sıklıkla rivayet edilen bir konu, Atatürk'ün kendisine "fikir babam" dediği ifade edilmektedir. Ayrıca 1924'te hastaneye kaldırıldığında da devletin kendisine gösterdiği ihtimam bilinmektedir. Gerçekte de CHP'nin ilk ideologu diyebileceğimiz kişidir. Yine bir önemli tarihçimiz 20. yüzyılın en önemli Türk düşünürü olarak Ziya Gökalp'in adını anacaktır.

Yeni devletin kuruluşu ardından elbette ülkemizde yeni bir dönem başlayacaktır. Bu yeni dönemi Ziya Gökalp, "çağımız milliyet asrıdır" diye selamlayacak, daha sonraları yaygınlaşan "eski-yeni" karşıtlığını da önemli ölçüde o temellendirdiği gibi, kültür-edebiyattan, müziğe, ezanın Türkçe okunmasından, ülkemizdeki yaygın anti-marksizme kadar bir dizi tutumun temelinde onun görüşleri bulunacaktır.

İmparatorluk döneminde karşılaşılan sorunlara iki sosyolog ve bunların görüşleri temelinde iki çözüm yolu ortaya çıkmıştır. Ve yeni döneme de Ziya Gökalp, eski görüşlerini önemli ölçüde değiştirerek katılmıştır. Ziya Gökalp'in bu görüşleri aracılığı ile Türk toplumu dünya üstünde bir yer edinmiştir. İmparatorluğun dağılışı ardından Türk toplumu, dünya üstünde bu kimliği ile bir yer edinmiştir. Ve o yıllarda gerek Wilson prensipleri gerekse Bolşeviklerin

söylediği ulusların kaderlerini tayin hakkı gibi görüşler, ve savaş sonrasında dünyanın yeniden biçimlenişine bağlı olarak yeni Türkiye çağdaş bir devlet olarak var olmuştur. Böyle olmakla birlikte, kısa zaman sonra dünyanın yeniden büyük bir savaşa doğru sürüklenişi Türkiye'yi siyasi olarak yeniden öne çıkarmıştır. Savaş yılları ilgi çekici şekilde Sabahattin Bey'in görüşlerine referansların başladığı yıllar olduğu gibi, Ziya Gökalp'in terk ettiği görüşlerinin de yeniden hatırlandığı yıllar olmuştur.

Yeni Türkiye'nin doğuşu ile birlikte de ülkemizde çözümün bulunmuş olduğuna inançla sosyoloji önemini yitirmiş, sosyoloji temelinde tartışmaların yerini belli bilgilerin öğretilmesi ve yaygınlaştırılması (Recep Peker'in verdiği İnkılap Dersleri ya da Afet İnan'ın Yurttaşlık Bilgileri) almıştır (iki ciltlik medeni bilgiler kitabının bir cildini Peker, diğer cildini İnan yazmıştır). Bu dönemde sosyoloji yalnızca felsefe zümresi içinde bir ders olarak var olacaktır. Ama bunun da çok uzun sürmediğine tanık olacağız.

Yeniden bir dünya savaşı ufukta görülmeye başlandığında ülkemizde sosyoloji bölümleri açma çabasına tanık olacağız. Ankara'daki girişim, dönemin çalkantılarının kurbanı olurken, İstanbul'da Hilmi Ziya Ülken'in yeniden kurduğu kürsü çeşitli güçlüklerle karşılık, hatta Hilmi Ziya Ülken'in 1960'ta 147'lere dahil edilmesine karşılık varlığını sürdürecektir.

Ziya Gökalp'in çabası ile Türk toplumu dünya üstünde bir yer edinmiştir demistik. Hilmi Ziya Ülken ise gerek çevirileri, gerekse kendi yazdığı eserlerle edindiğimiz yerin temellendirilmesine ve yeni yönelimlere hazırlanmasına önemli katkılar yapmıştır. Ancak ülkemizde sosyoloji büyük ölçüde Ziya Gökalp'le kazandığı niteliklerden ve onun etkisinden –eleştiri konusu yapılmasına karşılık- kurtulamamıştır. Elbette kurtulmak ifadesi burada Ziya Gökalp'in çerçevesinin ve Türk toplumuna kazandırdığı kimliğin aşılması sorunudur. İkinci bir nokta soğuk savaşın çerçevesi ve ideolojik etkileri de o dönem sona ermiş olmasına karşılık etkilerini hala sürdürmektedir. Soğuk savaş çerçevesi içindeki kabuller de büyük ölçüde Ziya Gökalp'in sosyoloji anlayışı içinde temellenecektir. O nedenle de 19. yüzyılda yenileşme girişimleri ile başlayan aktarma geleneği sürdüğü gibi, 20. yüzyılın ikinci yarısında aktarma kaynakları da değişmiştir. 19. yüzyılda Avrupa'dan yapılan aktarmalara yerini 20. yüzyılda Amerika da eklenmiştir. Bu aktarmalar bir süreklilik taşısa da ülkemize ne yararı olduğu tartışmaya değer bir konudur. Ancak ülkemizde

sosyoloji, hem kendi deneylerinden hem de gelişmelerden gerekli sonuçları çıkarmayı başarmıştır. Bu çerçevede mensubu bulunduğum İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nün çabasının ve birikiminin altını çizmek istiyorum. Bunda elbette Ziya Gökalp'in, Hilmi Ziya Ülken'in önemli rolü vardır. Ancak 1960 sonrası tartışmalarla birlikte Türk toplumunun sorunlarına çözüm arayışları çerçevesinde oluşan görüşlerini, bölümde öğrencileri ile paylaşarak, şimdiki öğretici kuşağın yetişmesine 30 yıla yakın emek sarf eden Baykan Sezer'in önemini ayrıca belirtilmesi gerektiğini düşünüyorum. Kendisini buradan da saygı ve rahmetle anıyorum.

Türk toplumu, 20. yüzyılın başlarında sosyoloji aracılığı ile kendisine dünya üstünde bir yer edinmiştir. Bunu ifade eden kişi büyük ölçüde Ziya Gökalp olmuştur. Buna karşılık günümüzde Türk toplumu, dünya üstünde bir yer edinmekten, dünyayı kendi bilinci temelinde yeniden kavramaya başlamıştır. Bunun ifadesi de Baykan Sezer'in çalışmalarında gerçekleşmiştir. Sosyoloji biliminin çabası da bir toplumun sorunlar önünde bir duruş kazanması, bir bilince kavuşması dışında bir şey değildir. O nedenle gelinen noktada, insanlığın karşı karşıya kaldığı sorunlar önünde hem toplumumuzu hem de ülkemiz sosyoloji birikimini önemsiyoruz. Batı'da da sosyolojinin gözden düşmeye başlamasının, sosyolojiden vazgeçişin temeli de buna bağlıdır. Ülkemizdeki canlılığın da...

Sorunları toplum düzeyinde kavrama ve toplum güçleri aracılığı ile toplum olaylarına yön verme arayışdır sosyoloji. Orduları seferber ederek, insanları enformasyon bombardımanına tutarak, bizdeki geleneksel ifade ile "çizmeleri çekerek" sorunları dayatma ve iptallerle çözeceğinizi düşünüyorsanız elbette sosyolojiye de gerek kalmamaktadır. Konumu pekiştirmek ve bunu tartışma dışında tutmak istiyorsanız sosyoloji aracılığı ile yapılabilecek bir şey yoktur. Sosyoloji bilim olmak niteliğini topluma sorduğu sorular ve açıklamalarının çözüm niteliği taşıması nedeniyle kazanmıştır. Belirtelim, toplumumuz, sorunlarını bireysel kavrayış temelinde değil, toplum düzeyinde kavrayarak çözmüştür daima. Son kapsamlı örneği Milli Mücadele'dir. Günümüzde karşılaştığı sorunlar içinde bireysel düzeyde çözüm önerileri içerden ve dışardan desteklenmesine karşılık fiyasko ile sonuçlanmaktadır. Sadece bireysel fiyaskolar değil, topluma da önemli bedeller ödettilen fiyaskolarla karşılaşılıyor. Sorunları aşmanın koşulunun, sorunların toplum

düzeyinde kavranması dışında bir çözümü bulunmamaktadır. Sosyoloji de yalnızca ve yalnızca bu çabadır. Bunun dışında da -varsa şayet- ne anlama geldiğini sormak gerekir. Ülkemizde sosyoloji bölümlerinin son dönemde sayıca artışını, sosyolojinin hem öneminin kavranılışının göstergesi hem de toplumumuz temelinde ve bilim aracılığı ile sorunlara çözüm arayışının kanıtı saymak istiyoruz. Karşılaştığımız sorunların başka türlü ne kavranması ne de çözümünü mümkün görmüyoruz.

25.04.2003
